Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 811.111
FILOLOGIYA

INGLIZ VA O'ZBEK SIYOSIY MEDIA DISKURSIDA BAHO KATEGORIYASINING LINGVOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Gulbahor Abdumuxtor qizi Komilova*
Farg'ona davlat universiteti tayanch doktoranti
✉ gulbahorkomilova97@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada ingliz va o'zbek siyosiy media diskursida baho kategoriyasining leksik-semantik, grammatik va pragmatik voqelanishi qiyosiy tahlil qilinadi. 2024-2025-yillardagi institutsional va jurnalistik media matnlaridan olingan misollar asosida ochiq va yashirin baho, modallik, intensivlik hamda iqtibosiy masofa mexanizmlari izohlanadi. Baholovchi vositalarning siyosiy pozitsiyani ifodalash, legitimlashtirish yoki delegitimlashtirish, auditoriyani safarbar etish va ishontirishdagi vazifalari ochib beriladi.

Kalit so'zlar

siyosiy media diskursi, baho kategoriyasi, lingvopragmatika, eksplicit baho, implitsit baho, modallik, legitimlashtirish, ishontirish strategiyasi.

DOI: 10.5281/zenodo.21743521

KIRISH

Siyosiy media diskursida voqea va shaxslar faqat xolis qayd etilmaydi; ular muayyan nuqtayi nazardan nomlanadi, tasniflanadi va qiymat jihatidan tartiblanadi. Shu sababli baho kategoriyasi siyosiy axborotning qo'shimcha bezagi emas, balki uning mazmuniy-pragmatik tuzilishini belgilaydigan asosiy mexanizmlardan biridir. Baho orqali siyosiy qaror «zarur», islohot «tarixiy», raqib faoliyati esa «xavfli» yoki «mas'uliyatsiz» sifatida talqin qilinishi mumkin. Natijada auditoriya hodisa haqida ma'lumot olish bilan birga, uni qanday tushunish va unga qanday munosabat bildirishga yo'naltiriladi.

E.M. Volf bahoni subyekt, obyekt, mezon va qiymat belgisi o'rtasidagi munosabat sifatida talqin qiladi [1, B. 5-6]. N.D. Arutyunova esa faktni ma'lum qadriyatlar tizimiga nisbatan o'lchash baholashning asosini tashkil etishini ko'rsatadi [2, B. 5-7]. Demak, siyosiy media matnidagi «yaxshi/yomon» qarama-qarshiligi individual hissiyot bilan cheklanmay, ijtimoiy-siyosiy va madaniy mezonlarni ham faollashtiradi.

Tadqiqotning maqsadi ikki tilda bahoning ifoda vositalari va kommunikativ vazifalarini aniqlashdir. Material sifatida 2024-2025-yillarda The White House, Reuters, President.uz va Gazeta.uz platformalarida e'lon qilingan siyosiy matnlarning tanlanma parchalari olindi. Tavsifiy, kontekstual, lingvopragmatik va qiyosiy usullardan foydalanildi.

BAHONING NAZARIY VA LINGVOPRAGMATIK ASOSLARI

S. Hunston va G. Thompson bahoni muallif munosabatini ifodalash, o'quvchi bilan aloqani qurish va diskursni tashkil etish vazifalari bilan bog'laydi [3, P. 5-6]. J.R. Martin va P.R.R. White modelida attitude munosabat mazmunini, engagement boshqa ovozlar bilan dialogni, graduation esa bahoning kuchini boshqaradi [4, P. 35]. Bu tizimlar siyosiy matnda leksik ma'no, manbaga munosabat va ta'sir darajasini birgalikda tahlil qilish imkonini beradi.

Siyosiy nutq mediada qayta kontekstlashtiriladi. N. Fairclough voqelikning tanlanishi va taqdim etilishini ijtimoiy munosabatlardan ajralmas deb biladi [5, P. 10-12]; T.A. van Dijk esa diskurs orqali bilim va ideologik modellarni nazorat qilishni ramziy hokimiyat bilan bog‘laydi [6, P. 85-89]. Shu sababli siyosatchi bahosi bilan medianing bahosi aynan bir xil bo‘lmasligi mumkin: iqtibos, sarlavha, atribusiya fe’li va faktlar ketma-ketligi pozitsiyani kuchaytiradi yoki undan masofa hosil qiladi.

O‘zbek pragmalingvistikasida nutq mazmuni kommunikativ niyat, vaziyat va adresat bilan bog‘liq holda tushuntiriladi [7, B. 69-70]. G‘.S. Qambarov bahoning ijobiy, salbiy va darajalangan shakllarini [8, B. 3-4], R. Qo‘ng‘urov esa uning leksik, morfologik va uslubiy ifodasini yoritadi [9, B. 37-38]. Shuning uchun o‘zbek siyosiy media matnida baholovchi leksemalar bilan birga affiks, yuklama, modal predikat va takror ham tahlil qilinishi lozim.

BAHONING LINGVISTIK IFODA VOSITALARI

Ingliz siyosiy media diskursida baho sifat va otlar orqali ochiq ifodalanadi: successful reform, historic decision, dangerous policy, failure, threat, achievement kabi birliklar obyektning qiymat belgisini bevosita nomlaydi. Fe’llar ham kuchli baholash salohiyatiga ega: condemn, praise, accuse, protect, betray singari leksemalar hodisani tasvirlash bilan birga unga axloqiy-siyosiy munosabatni ham belgilaydi. O‘zbek tilida muvaffaqiyatli, tarixiy, adolatli, xavfli, mas’uliyatsiz; yutuq, tahdid, inqiroz; qoralamoq, qo‘llab-quvvatlamoq, ayblamoq kabi birliklar xuddi shunday vazifani bajaradi. O‘zbek tilining agglutinativ qurilishi esa -li, -siz, -ona, -kor, -boz kabi qo‘shimchalar bilan ijobiy yoki salbiy qiymatni so‘z tarkibida ifodalash imkonini beradi.

Modallik bahoning grammatik tayanchidir. Ingliz tilidagi must, should, will, may; o‘zbek tilidagi kerak, lozim, shart, mumkin, ehtimol, albatta birliklari zarurat, qat’iy ishonch yoki taxminni bildiradi. «Must» va «shart» fikrni bajarilishi zarur talab darajasiga ko‘tarsa, «may», «ehtimol», «aftidan» muallif mas’uliyatini yumshatadi. Shunday qilib, modallik ishonch va ta’sir darajasini boshqaradi.

Very, completely, unprecedented; nihoyatda, mutlaqo, misli ko‘rilmagan birliklari bahoni kuchaytiradi; apparently, possibly; ehtimol, chamasi kabi vositalar esa uni yumshatadi. Intensivlik muammoni ustuvor ko‘rsatib, qaror zarurligi hissini oshiradi. «Kurash», «yo‘l», «poydevor», «golden age» kabi metaforalar siyosiy jarayonni hissiy va qadriyaviy ssenariyga joylashtiradi [10, P. 14-15].

2025-yilgi AQSh prezidentining inauguratsiya nutqida “golden age” ijobiy istiqbol metaforasi sifatida, “horrible betrayal” esa avvalgi holatni keskin salbiy baholash uchun qo‘llangan [11]. Bu qarama-qarshilik hozirgi siyosiy kursni «tiklanish», undan oldingi davrni esa «tanazzul» ssenariysiga joylashtiradi. Will yordamida qurilgan takroriy gaplar kelajak haqidagi va’dalarni qat’iylik bilan ifodalaydi. Nutq oxiridagi parallel tuzilmalar ma’ruzachining kuchli, mag‘lub bo‘lmaydigan kollektiv obrazini yaratadi. Leksik baho, metafora, modal kelasi zamon va takror shu tariqa bitta legitimlashtiruvchi strategiyada birlashadi.

Reutersning 2024-yilgi AQSh saylovi haqidagi xabarida “stunning political comeback” birikmasi voqeaning favqulodda va e’tiborga loyiq ekanini jurnalistik nuqtayi nazardan belgilaydi. Xabarga kiritilgan “historic election victory” va “strong leadership” kabi baholar esa aniq siyosiy shaxslarga iqtibos sifatida biriktirilgan [12]. Said, wrote, congratulated kabi atribusiya fe’llari bahoning manbasini ko‘rsatib, jurnalist ovozini tashqi ovozdan ajratadi. Bu engagement mexanizmi matnni ko‘p ovozli qiladi, biroq iqtibos va sarlavha tanlovi umumiy talqinni baribir yo‘naltiradi.

O‘zbek siyosiy media matnida ijobiy baho ko‘pincha kollektivlik va safarbarlik semantikasi bilan birga keladi. Gazeta.uz saytida yoritilgan 2024-yilgi nutqda “yorug‘ va nurafshon kelajagimiz”, “ulug‘ manzil” kabi birikmalar hamda albatta modal so‘zi istiqbolni ijobiy va muqarrar natija sifatida ifodalaydi [13]. Birinchi shaxs ko‘plik shakli -miz nafaqat grammatik egalikni, balki siyosiy subyekt bilan auditoriya o‘rtasidagi birdamlikni ham faollashtiradi. President.uz matnidagi “ulkan qadamlar”, “buyuk qudrat” va “ezgu g‘oya” birliklari esa amalga oshirilgan ishlarni qadriyatlar tizimiga kiritib, islohotlarni legitimlashtiradi [14]. Inglizcha we va o‘zbekcha biz/-miz umumiy inkluziv vazifaga ega; o‘zbek matnida ular xalq, Vatan, birlik va ezgulik konseptlari bilan qo‘shilib, kollektiv identifikatsiyani ochiqroq ifodalaydi.

BAHONING PRAGMATIK FUNKSIYALARI VA QIYOSIY XUSUSIYATLARI

Bahoning birinchi pragmatik funksiyasi - legitimlashtirish. Tarixiy, zarur, adolatli, historic, essential, responsible kabi birliklar siyosiy qarorni mavjud variantlardan biri emas, me'yoriy jihatdan maqbul tanlov sifatida ko'rsatadi. Delegitimlashtirishda xavfli, noqonuniy, mas'uliyatsiz, failed, reckless, illegitimate birliklari raqib yoki qarorni salbiy axloqiy maydonga joylashtiradi. Kuchli, qat'iyatli, xalqparvar; strong, decisive, competent sifatlari siyosiy imij yaratadi. Must, kerak, shart, together, birgalikda, albatta singari birliklar auditoriyani kelajak harakatining faol ishtirokchisi sifatida quradi.

Baho ochiq leksemasiz ham yuzaga chiqadi. Faktlarni tanlab berish, sarlavhada bir tafsilotni oldinga chiqarish, presuppozitsiya, ritorik savol, kinoya va iqtibos ketma-ketligi implitsit baho hosil qiladi. Masalan, siyosiy qarorni «yana bir tajriba» deb nomlash uning samarasizligi haqidagi presuppozitsiyani faollashtirishi mumkin; «nihoyat» ravishi esa kutilgan o'zgarishning kechikkanini bildiradi. Ingliz tilidagi so-called, allegedly, even va o'zbek tilidagi go'yoki, emish, hatto birliklari boshqa pozitsiyaga masofa yoki shubha yuklaydi. Bunda lug'aviy ma'no neytral ko'rinsa ham, kontekst va diskursiv joylashuv adresatga salbiy yoki ijobiy xulosa chiqarish uchun signal beradi.

Qiyosiy kuzatishlar ingliz tilida modal fe'l, daraja ravishi va atribusiya konstruksiyalari bahoni grammatik jihatdan ixcham kodlashini ko'rsatadi. O'zbek tilida esa modal so'z va predikatlar, affikslar, takror, erkinroq so'z tartibi hamda birinchi shaxs ko'plik shakllari faol qatnashadi. Ingliz jurnalistik matnida muallif ovozi bilan tashqi manba ovozini ajratish ko'pincha aniq reporting verbs orqali amalga oshadi; o'zbek matnida dedi, ta'kidladi, qayd etdi, ma'lum qildi fe'llari bilan birga ekanligi, aytilishicha kabi shakllar ham iqtibosiy masofani belgilaydi. Har ikki tilda bahoning asosiy samarasi sarlavha, gap qurilishi, manba tanlovi va kontekstning o'zaro ta'siridan paydo bo'ladi.

Farqlarni tillarning o'zgarmas milliy belgisi sifatida mutlaqlashtirish mumkin emas. Rasmiy platforma baho va safarbarlikni ochiqroq ifodalashi, yangilik agentligi esa iqtibos orqali masofa saqlashi tabiiy. Demak, qiyosda til bilan birga janr, institutsional maqom, auditoriya va siyosiy vaziyat ham hisobga olinishi lozim.

XULOSA

Tahlil shuni ko'rsatdiki, baho leksik, grammatik va kontekstual vositalar hamkorligida yuzaga chiqadi. Har ikki tilda u siyosiy qarorni legitimlashtirish, raqibni delegitimlashtirish, ijobiy yoki salbiy imij yaratish, jamoatchilik fikrini yo'naltirish va auditoriyani safarbar etish vazifalarini bajaradi. Ingliz materialida modal fe'l, intensifikator va aniq atribusiya vositalari; o'zbek materialida esa modal predikatlar, affiksal imkoniyatlar, takror va kollektivlikni bildiruvchi grammatik shakllar faollik ko'rsatadi. Baho kategoriyasi shu tariqa lingvistik shaxsning ishontirish strategiyasini amalga oshiruvchi markaziy diskursiv vosita sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. - М.: Наука, 1985. - 228 с.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. - М.: Наука, 1988. - 339 с.
3. Hunston S., Thompson G. (eds.). Evaluation in Text. - Oxford: OUP, 2000.
4. Martin J.R., White P.R.R. The Language of Evaluation. - London: Palgrave, 2005.
5. Fairclough N. Media Discourse. - London: Edward Arnold, 1995.
6. van Dijk T.A. Discourse and Power. - Basingstoke: Palgrave, 2008.
7. Safarov Sh. Pragmalingvistika. - T., 2008. - 318 b.
8. Qambarov G'.S. Baho munosabati va uning o'zbek tilida ifodalanishi: avtoref. - T., 2008. - 26 b.
9. Qo'ng'urov R. Subyektiv baho formalarining semantik va stilistik xususiyatlari. - T.: Fan, 1980.
10. Charteris-Black J. Politicians and Rhetoric. 2nd ed. - Basingstoke: Palgrave, 2011.
11. The White House. The Inaugural Address. 20.01.2025. URL: whitehouse.gov/remarks/2025/01/the-inaugural-address/ (29.07.2026).
12. Reuters. Trump's U.S. election win: how world leaders reacted. 06.11.2024. URL: reuters.com/world/us/global-reaction-us-presidential-election-2024-11-06/ (29.07.2026).

13. Gazeta.uz. Prezident: «Yorug‘ va nurafshon kelajagimizni - Yangi O‘zbekistonni albatta barpo etamiz». 31.08.2024. URL: gazeta.uz/oz/2024/08/31/speech/ (29.07.2026).
14. President.uz. Mustaqillikning 33 yilligiga bag‘ishlangan nutq. 31.08.2024. URL: president.uz/oz/lists/view/7519 (29.07.2026).